

СИМВОЛ ВІДРОДЖЕННЯ СОБОРНОЇ УКРАЇНИ

Перед будиночком Івана Котляревського в Полтаві, на подвір'ї, встановлено погруддя Івана Котляревського роботи Г. Кальченко, подароване скульптором до 200-річчя від дня народження письменника, яке ми відзначали 1969 року. Неподалік меморіальна дошка, на якій викарбувані промовисті слова: “Садиба І. П. Котляревського. Земля натхнення великого поета. Тут засвітив він зорю нової української поезії. Звідси вийшли в безсмертя “Енеїда”, “Наталка Полтавка”, “Москаль-чарівник”. Івановій горі доземно вклонялися Тарас Шевченко, М. Гоголь, М. Щепкін, Леся Українка, Панас Мирний, М. Кропивницький, М. Заньковецька, багато інших діячів культури. Слава осяє це місце. Схились до святині!”.

Влітку 1902 року цій святині прийшов поклонитися двадцятирічний юнак Дмитро Дорошенко, майбутній український чільний громадсько-політичний діяч, історик, культуролог, публіцист, літературознавець, бібліограф, журналіст. Полтавщину він називає серцем України, бо тут, за його словами, “найбільше збереглися народна українська стихія, народний побут, мова, убрання”¹. Д. Дорошенко згадує:

“З Сорочинців я поїхав до Полтави. Там я поклонився могилі Котляревського, на якій уже стояв гарний мармуровий пам'ятник. Оглянув місто, де був ряд пам'яток по нещасливій для нас битві 1709 року, але я не хотів на них дивитися. Пам'ятник Котляревському стояв ще загорнений на тім місці, де його відслонено рік пізніше. Подивився я ще на будиночок, де мешкав Котляревський, на горі над Ворсклюю, але він був уже перебудований супроти того, в якому мешкав поет, і який так гарно змалював Шевченко, на бані собору, – прекрасної п'ятибанної в українським бароковим стилу будови. Вона вже сьогодні, на жаль, не існує, зруйнована тою самою рукою, яка зруйнувала й церкву в Сорочинцях, де спочивав гетьман Апостол. У Полтаві в той час не було у мене нікого знайомого, і я, не затримуючись довго, помандрував далі на свій хутір на Чернігівщину, зупинившись по дорозі на один день у Харкові, щоб подивитись на цей тоді цілком зросійщений осередок Слобідської України. Так закінчилася моя перша більша подорож по лівобережній Україні”².

1898 року Україна відзначала столітній ювілей “Енеїди” І. Котляревського. Особливо пишно ці урочистості проходили у Львові. З промовами виступали такі відомі вчені, як Михайло Грушевський, Степан Смаль-Стоцький і Олександр Колесса. Шанували ім'я І. Котляревського і в Києві. Особливо його ювілей відзначили своїми цінними розвідками Іван Стешенко та Микола Дашкевич.

Полтава, де народився і жив І. Котляревський, теж відзначила це свято, але пишні урочистості припадають аж на 1903 рік, і пов'язані вони з відкриттям пам'ятника авторові української “Енеїди”, “Наталки Полтавки” й “Москаля-чарівника”, який планувалося відкрити ще в 1898 році, та через перешкоду реакційних сил, довелося полтавцям втілити свій задум у життя аж через п'ять років.

“Іван Котляревський перший з'єднав українське слово, яке вираз діяльності духу свого народу з духовною ж діяльністю народів культурного світу. Зробивши це, він розпочав діло оновлення разом з літературою і всеї духовної діяльності свого народу – і цим для рідного народу одкрив шлях до кращої долі, до життя його, яко нації. За це став славен Котляревський, за це шанують і будуть шанувати його пам'ять, доки живе Україна”, – писав Панас Мирний на сторінках часопису “Рідний край” (1906. – № 36. – С. 3). У цьому ж номері надруковано і поезію М. Вороного, присвячену І. Котляревському.

На відкриття пам'ятника І. Котляревському в Полтаві зібрався весь цвіт тодішньої української інтелігенції. Тут зустрілися, а багато хто і особисто познайомилися, чільні представники науки й культури з Наддніпрянської України, Галичини й Буковини. Серед них був і юний Дмитро Дорошенко.

Народився Дмитро Дорошенко 26 березня (7 квітня н. с.) 1882 року в м. Вільно, де його батько працював ветеринарним лікарем у військовій частині.

Дорошенки походять із старовинного українського козацького роду. Серед предків Дмитра Дорошенка – гетьман Михайло Дорошенко, а знаменитий гетьман Петро Дорошенко, оспіваний в

українських народних піснях, був рідним братом його прапрадіда – Никона Дорошенка. Син Никона, сотник Василь, в 1696 році одержав у дар від гетьмана Івана Мазепи хутір у Глухівському районі на Чернігівщині, який став згодом родинним гніздом Дорошенків (т. зв. “Хутір Дорошенків”). У вітальні будинку на хуторі висів великий портрет Івана Мазепи, мальований олійними фарбами, а поруч – портрет Тараса Шевченка роботи І. Рєпіна. Яків Дорошенко (дід Дмитра) зібрав чималу бібліотеку українських видань з історії, культури та літератури нашого краю. Батько Дмитра – Іван – також збирав українські книжки і часописи, любив українські пісні, українську мову, український театр. До речі, першою виставою, яку побачив малий Дмитро, була “Наталка Полтавка” І. Котляревського, що стала праматір’ю української драматургії.

У всіх поколіннях роду Дорошенків шанували і любили рідне українське слово. Згадаймо ще й деяких дядьків Дмитра Дорошенка (братів батька). Так, Василь Дорошенко (юрист за освітою) написав і надрукував 1863 року українською мовою роман “На Україні”. Замолоду він був “хлопоманом”, як тоді говорили, ходив завжди в українському вбранні. А коли 1861 року через Глухів, де він працював суддею, везли труну з тілом Тараса Шевченка із Санкт-Петербурга в Україну, В. Дорошенко організував урочисту зустріч похоронної процесії.

Дядько Петро Дорошенко – за фахом лікар-хірург, кохався в історії і мистецтві рідного краю, зібрав прекрасну українську бібліотеку, колекцію автографів українських історичних діячів, малюнки Т. Шевченка. 1917 року в Чернігові він відкрив українську гімназію. За гетьманування Павла Скоропадського, з яким він дружив багато років, працював заступником міністра освіти і організував Українську академію мистецтв, Українську національну бібліотеку, Український державний архів, Українську національну оперу та багато інших установ.

Дитячі роки Дмитро Дорошенко провів у Вільно, де навчався в гімназії. Та на канікули їздив на “Хутір Дорошенків”, де зачитувався книжками та періодикою зібраної тут бібліотеки. Все це формувало світогляд юнака – і він став щирим українським патріотом.

У Вільно Дмитро Дорошенко познайомився з видатним білоруським поетом-патріотом Францішком Богушевичем. Якось Ф. Богушевич застав малого Дмитрика за читанням львівської “Зорі”, яка була заборонена в Росії. Поет поцілував хлопчика в голівоньку і сказав йому такі промовисті слова, які той запам’ятав на все життя: “Добре, хлопче, що ви любите свою мову і все своє рідне! Любіть завжди і зоставайтеся своєму народу вірні”. Свої спогади про білоруського поета Д. Дорошенко надрукував на сторінках “Записов Беларускага Навуковага Товариства” (Вільно, 1938, т. 1).

1901 року Д. Дорошенко вступив на історико-філологічний факультет Варшавського університету. Разом з іншими українцями, що жили у Варшаві, створив українську студентську громаду, яка збирала гроші та посилала до Львова, за допомогою яких вони підтримували львівських студентів, котрі домагалися створення у Львові українського університету. Певну суму грошей для цього дала і славетна українська співачка-патріотка Соломія Крушельницька, яка гастролювала тоді у Варшаві, а також поставила свій підпис під заявою на підтримку львівських патріотів. На жаль, керівництво Львівського університету відкинуло ці домагання. На знак протесту чимало студентів покинуло навчання тут і виїхало до Праги, щоб там продовжити свої студії.

На початку 1902 року Д. Дорошенко – вже студент Петербурзького університету, де навчання стояло на високому рівні. З тим містом пов’язані сумні і радісні сторінки нашої історії і культури. Радісним було те, що в Петербурзі 1798 року вийшла “Енеїда” І. Котляревського, а 1840 року – “Кобзар” Т. Шевченка. Тут проживало багато українців. У столичному місті з 1899 року існували легальні товариства – “Товариство ім. Т. Г. Шевченка” і “Благотворительное общество издания общепользных книг для малорусского народа”. У Петербурзі в 1861–1862 роках виходив відомий український журнал “Основа”.

У Петербурзі Д. Дорошенко (1903) був головою української студентської громади, секретарем редакції “Украинского вестника” (1906).

З 1896 по 1909 рік навчався в Київському університеті ім. св. Володимира. В 1906 році разом з іншими активістами студентської громади університету Дорошенко домагається від керівництва університету відкриття в ньому чотирьох українознавчих кафедр – історії України, історії української літератури, української мови та історії українського права. У Києві Дорошенко був

секретарем редакції журналу “Україна” (1907) – нова назва “Киевской старины”, членом редколегії газети “Рада” (1907–1909).

Закінчивши університет, Дорошенко влаштувався на посаду вчителя історії в комерційній школі Катеринослава, директором якої був учень В. Антоновича і друг М. Грушевського А. Синявський. Тут він був разом зі своєю дружиною – артисткою Наталією – активним членом “Просвіти”, і їздив разом з нею по селах, відкриваючи там осередки “Просвіти”. У Катеринославі був редактором тижневика “Дніпрові хвилі” (1910–1913), секретарем Катеринославської архівної комісії та редактором її літописів (1909–1913).

У 1913 році Д. Дорошенко повертається до Києва, де працює бібліотекарем в Історичному музеї (директором його був відомий археолог М. Біляшівський) і редагує педагогічний журнал “Світло”.

В 1914 році в Катеринославі за редакцією Д. Дорошенка вийшов “Повний збірник творів Т. Г. Шевченка”. В Києві Д. Дорошенко одночасно активно працює у Науковому товаристві ім. Т. Шевченка та Українському науковому товаристві. В останньому був його секретарем.

В період змагань за українську державність Д. Дорошенко – член Центральної Ради, голова її Генерального секретаріату, а згодом (1916) – міністр закордонних справ в уряді П. Скоропадського. 1919 року – він професор історії України в Кам’янець-Подільському університеті. Того ж року емігрував за кордон. Жив і працював у багатьох містах Західної Європи і Канади. З 1926 по 1931 рік – директор Українського наукового інституту в Берліні. Викладав історію України в Українському вільному університеті у Відні, Празі, Мюнхені (1921–1951) і Празькому університеті (1926–1936), на факультеті православної теології Варшавського університету (1936–1939), в колегії св. Андрія у Вінніпегу (1947–1950). В 1945 році в Західній Німеччині була заснована Українська вільна академія наук, і її першим президентом був Дмитро Дорошенко. Помер вчений у Мюнхені 19 березня 1951 року.

Дмитро Дорошенко залишив велику і цінну наукову спадщину. Більшість його наукових праць написані в еміграції. Він – представник культурно-історичної школи в літературознавстві. Серед його великого наукового доробку назвемо деякі праці: “Указатель источников для ознакомления с Южной Русью”, “Народная украинская литература” (обидві вийшли в 1904 році на кошти його батька); “Як відкрито новий світ” (про Христофора Колумба), “На громадській роботі” (про П. Куліша) – обидві видрукувані в 1906 році; “Пантелеймон Куліш. Його життя й літературно-громадська діяльність” (1918); “Адам Міцкевич. Його життя й твори”, “Шевченко як живописець і гравець” (обидві опубліковані 1919 року); “По рідному краю” (1919, 1930); “Слов’янський світ в його минулому і сучасному” (1922, т. 1–3); “Огляд української історіографії” (1923); “Микола Іванович Костомаров” (1924); “Покажчик літератури українською мовою в Росії за 1798–1897 рр.” (1925); “Академік Микола Сумцов. Його життя і діяльність” (1925); “Історія України. 1917– 1923 рр.” (1930–1932); “Нарис історії України” (1932–1933, т. 1–2); “Василь Горленко” (1934); “З історії української політичної думки за часів світової війни” (1936); “Православна церква в минулому і сучасному житті українського народу” (1940); “Володимир Антонович” (1942).

Дмитро Дорошенко – автор науково-популярного нарису “Історія України для шкіл, який неодноразово видавався (1921, 1923, 1942, 1947, 1957). Вчений залишив нам цікаві й цінні мемуари: “Мої спомини про недавнє минуле. 1914–1920” (1923–1924, т. 1–4”, “Мої спомини про давнє минуле. 1901–1914” (1949). Написав велику монографію про гетьмана Петра Дорошенка.

Спогади Д. Дорошенка про відкриття пам’ятника І. Котляревському в Полтаві влітку 1903 року друкуємо за його вищезгаданою книжкою, що вийшла 1949 року.

м. Київ

1 Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле (1901–1914). – Вінніпег, Манітоба, 1949. – С. 25.

2 Там само. – С. 26.

3 Жук А. На відкритті пам'ятника І. Котляревському: Спогад у 60-ліття події // Молода нація.
– К., 2002.

ІНФОРМЕ